

Кришмарел Вікторія Юріївна —

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Кола наукових інтересів: релігієзнавство, філософія, етика, методика суспільствознавчих предметів, мистецтво. Автор понад 60 наукових публікацій з філософії, релігієзнавства, методики навчання складникам історії в системі загальної освіти.

e-mail: krishmarel@ukr.net

DOI 10.32405/2411-1317-2018-3-126-135

УДК (372.8+371.315):101.1

НАВЧАННЯ ФІЛОСОФІЇ В ШКОЛІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті обґрунтовано необхідність включення окремих аспектів навчання філософії в шкільну освіту та окреслено основні тенденції їх упровадження в країнах Європи та Північної Америки, що може стати підґрунтям для виокремлення можливостей використання їх досвіду в українських реаліях. Завданням вивчення філософії в школі є, насамперед, формування навичок, пов'язаних із вдумливим мисленням, вмінням аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію, позиції, аргументацію, що в перспективі сприятиме реалізації людиною усвідомленої власної позиції у будь-яких сферах. Розуміння необхідності впровадження навчального курсу філософії в школі наразі притаманне більшості європейських країн. У цілому викладання філософії в школі можна звести до двох напрямків: вивчення історії філософії та філософування. Методичний аспект роботи вчителя полягає у відмові від авторитарності та перетворенні на фасилітатора; створення поля для дискусії та керування нею; заохочення до творчого підходу на основі логічної аргументації; стимулювання аналітичного сприйняття інформації; слідування за наявністю взаємозв'язку між теорією та повсякденням. Для України також актуальним є питання методичного супроводу, навчальних матеріалів та підготовки відповідних фахівців, що є проблематикою окремих напрямків дослідження.

Ключові слова: філософія; навчання; школа; компетентність; метод; Європа; Північна Америка.

Постановка проблеми. На сьогодні, коли компетентнісний підхід превалює в системах освіти більшості країн світу з високими показниками успішності учнів¹, питання навчання аспектам філософії учнів старшої школи досі лишається малоактуальним в освітньому дискурсі України. Хоча прослідковується пряма залежність між високими здобутками школярів та наявністю такого навчання (див. інфографіку на картах). І цю ситуацію необхідно змінювати зараз, коли відбувається реформування усіх загальноосвітніх ланок, створюються нові стандарти, програми та, відповідно, їх навчально-методичне забезпечення. Лише в такому разі є надія на те, що світові тенденції у цій сфері зможуть стати реальністю і в українській старшій школі.

¹ За даними PISA 2015 року перші позиції займають Сінгапур, Японія, Естонія, Фінляндія, Канада. Традиційно високими є показники Австралії, Великобританії, Китаю, Німеччини та США.

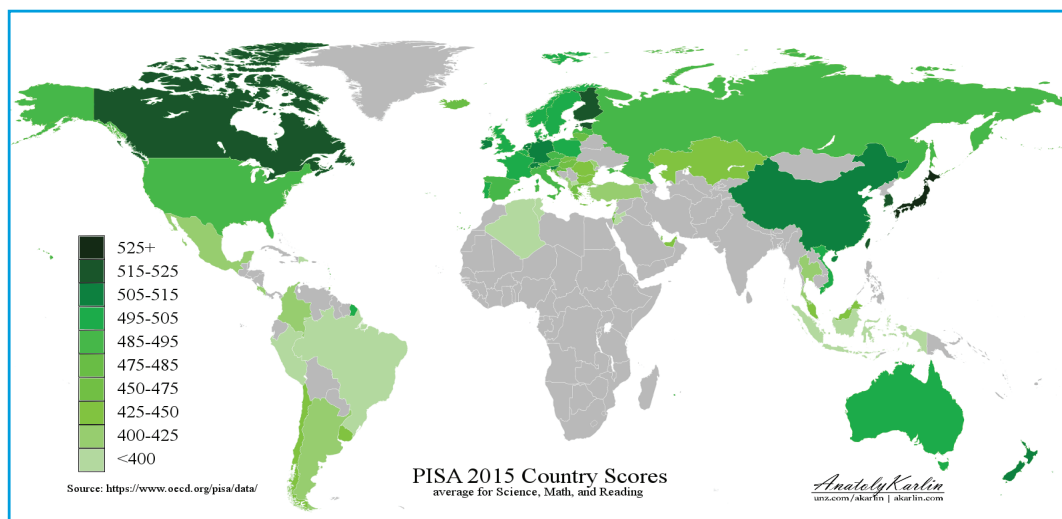

Рис. 1. Узагальнені показники з рівня оволодіння науками, математикою та читанням у країнах світу за даними PISA 2015

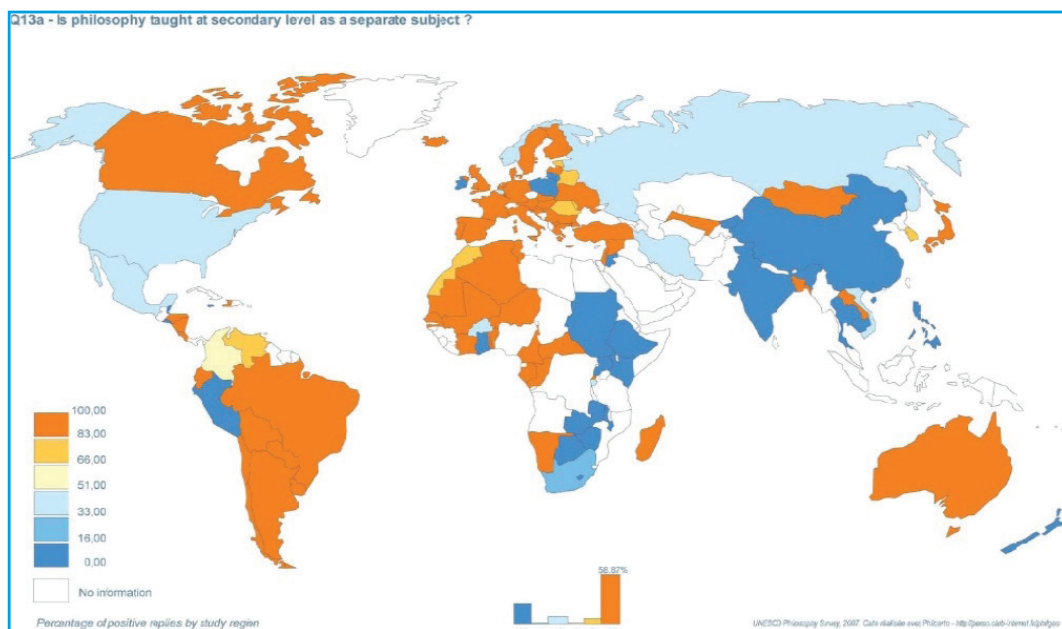

Рис. 2. Показники навчання філософії в школах за даними ЮНЕСКО 2007

Реформування системи освіти України, підтверджене змінами до законодавства наприкінці 2017 року, засвідчує перехід до компетентнісного навчання. Затверджений у ст. 12 Закону України «Про освіту» [20] перелік компетентностей співвідноситься із відповідними пунктами Концепції «Нова українська школа і, наразі, починає активно впроваджуватися у повсякденну практику. Проте, деякі з наскрізних ліній ключових компетентностей залишаються досі не розробленими, їх потенціал не враховано, а багатозначність у розумінні наповнення (як змістовного, так і методич-

ного) зумовлюють необхідність дослідження. Особливо актуальним це є в контексті громадянської, соціальної і культурної компетентностей, адже існує спокуса першу (громадянську компетентність) звести до патріотично-правової освіти¹, а другу та третю (соціальну і культурну) – до мистецько-творчої лінії в шкільній освіті. З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне звернути увагу на недооцінений потенціал навчання філософії, окресливши його можливості на основі досвіду впровадження у різних моделях освіти країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми навчання підлітків філософії присвячені, передусім, розробки, які вже стали класикою зазначеної проблематики (напрацювання Дж. Д'юї, М. Ліпмана², Е. Шарп) і започаткували особливий напрямок – «Філософія для дітей» (загальноприйнята англomовна абревіатура – Р4С (Philosophy for Children)). Науковці різних країн (на сьогодні «Філософія для дітей» впроваджується у більше, ніж 60 країнах світу, насамперед, у Канаді, Південній Кореї, Австралії) як на рівні університетських досліджень, так і у повсякденній педагогічній роботі поглиблюють та вдосконалюють їх ідеї. В Україні кілька років тому завдяки ініціативі Ю. Кравченко було налагоджено співпрацю з південнокорейським професором, фахівцем у цій галузі Дж. Парком. Ці починання підтримала Н. Адаменко, заступник декана ІФОН НПУ імені М. П. Драгоманова. Завдяки їх спільним зусиллям успішно проведено семінари, конференції щодо впровадження зазначених ідей.

Проте, Р4С є не єдиним шляхом навчання філософії в межах загальної середньої освіти. На це вказують у своїх лекціях провідні науковці, наприклад, А. Баумейстер. Йдеться не про окремий навчальний предмет з історії філософії, доцільність якого у шкільній програмі є вкрай суперечливою, а врахування можливостей навчання окремим аспектам філософії (особливо – специфічним мисленнєвим операціям) для підвищення ефективності навчання в цілому та успішності людини в подальшому житті.

Формулювання цілей статті. Отже, мету даної статті вбачаємо в обґрунтуванні необхідності включення окремих аспектів навчання філософії в шкільну освіту, в окресленні основних тенденцій їх упровадження в країнах Європи та Північної Америки для виокремлення можливостей використання досвіду цих країн в українських реаліях.

Виклад основного матеріалу. Необхідність включення навчання філософії, головним чином, аргументується її користю для розвитку мислення, наскрізно пов'язуючись з однією з найбільш затребуваних навичок сучасних випускників³ – критичним мисленням. На це, зокрема, вказує Дж. Л. Тейлор, зазначаючи, що потребою сучасного світу є нове покоління молодих людей, які впевнені у собі, можуть приймати рішення щодо власних дій, що й зумовлює необхідність наявності філософії в освіті [4]. Сутнісно вторить йому й чинний президент Ірландії М. Хігінс, вважаючи, що в сучасному світі засилля технологій формулювати нові ідеї та робити виважені висновки, тобто, заповнювати нішу завдань, які наразі непідвладні алгоритмам та роботам, можна лише завдяки гуманітарній науці⁴. Вивчення філософії здатне розвинути в учнів відповідальність і свободу, на основі чого й формується жива культура демократичного суспільства [23].

Окрім того, навчання аспектам філософії (загальноприйнятим є термін «навчання філософії») у закладах загальної середньої освіти спрямоване (і тут узагальнюючою вважаємо думку А. Грейлінга [4]) на оволодіння нею як методом, який спрямований на аналіз, поглиблене вивчення, уможливлення про структуру мислення, теоретичні й творчі зрізи ідей та концепцій, що виникають у процесі осягнення такого захоплюючого і складного світу, на основі чого формуються розумові й інтелектуальні здібності учнів, що є важливим у процесі навчання всім шкільним предметам.

¹ Відображено у представленій МОН на обговорення «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» (див. 25).

² В. Сухомлинський неодноразово листувався з ним саме щодо цієї теми.

³ За даними Всесвітнього економічного форуму критичне мислення та вміння вирішувати проблеми – на першому місці серед навичок, які мають бути сформовані освітою [1].

⁴ З 3 вересня 2016 року в Ірландії філософію почали вивчати учні віком 12-16 років. У найближчому майбутньому планують ввести відповідні курси також і для молодших школярів.

У цілому ж вивчення філософії в школі відповідає загальній стратегії освіти, формуючи основні компетенції аналітичного та творчого мислення, «уміння аргументувати і знаходити правильні рішення. Для цього особливу увагу варто приділяти трьом, на перший погляд простим та зрозумілим, навичкам: 1) повільному і вдумливому читанню, 2) вмінню виражати свої думки у письмовій формі (у формі есе) й 3) умінню аргументовано викладати й обґрунтовувати власну позицію (у доповідях, дискусіях і дебатах). Для розвитку цих компетенцій найкраще допомагають якісна література і філософія (можна сюди додати окрім літератури й інші мистецтва)» [18].

Таким чином, філософія в школі розуміється як, по-перше, становлення навичок, пов'язаних із вдумливим мисленням, умінням аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію, позиції, аргументацію, що в перспективі сприятиме реалізації людиною усвідомленої власної позиції у будь-яких сферах життя – від громадсько-політичних до культурно-особистісних. Окрім того, в українському контексті оволодіння вищезазначеними компетенціями (у термінології А. Баумайстра) співвідноситься з п'ятьма з дванадцяти компетентностей, перелічених у Законі «Про освіту»¹, сприяючи, таким чином, реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти.

По-друге, на увагу заслуговує аспект підготовки до представлення власної точки зору та форми її подачі, тобто не обмежена уроком мисленнєва активність щодо якоїсь проблеми, а систематизована в часі, усвідомлена інтелектуальна діяльність. На важливість філософії в контексті формування компетентностей вказує й П. Северак, зазначаючи, що «...ми маємо розглянути, як ми повинні зробити перехід в освіті від старої системи «підпорядкованого предмета» (який характеризується «єдиним для всіх» варіантом) до нового виду предмету – предмету освіти у мисленні активно і критично» [14, с. 57].

Ознайомившись з викладеними вище позиціями, які загалом презентують найбільш поширений на сьогодні підхід до розуміння місця навчання філософії, можна перекоонатися, що ця наука є корисною для учнів та затребуваною в подальшому професійному, соціальному, особистому житті. Окрім того, навчання філософії дозволяє шукати відповіді на смисложиттєві питання, які зазвичай залишаються поза системою загальної середньої освіти, але є наріжним каменем для формування ціннісного горизонту особистості. Навчання філософії в школах дозволяє впроваджувати: плюралізм (ефективні шляхи демонструють, наприклад, Бельгія та Канада (Квебек)); позарелігійні шляхи морально-етичної освіти (як альтернатива конфесійним курсам); громадянську освіту (як частину циклу суспільствознавчого навчання). Поєднання логіки, творчого мислення, дослідницького підходу, ораторського мистецтва, аналітичного опрацювання джерел – це лише частковий перелік навичок, мотивацію до розвитку яких містить такий складник освіти як філософія.

Таким чином, основне обговорення точиться наразі навіть не про саму доцільність навчання філософії в системі загальної середньої освіти, а про вік, з якого потрібно розпочинати такі заняття, а також про альтернативні, окрім Р4С (Philosophy for Children), форми такого навчання. Це пов'язано з тим, що змістовних заперечень щодо навчання філософії в системі загальної середньої освіти є, в цілому, три [11; 21]. Одне з них – острах того, що запропоновані дітям теми будуть складними, нецікавими та непотрібними. Окрім того, філософія вчить вільномудству, а у дітей варто формувати довіру до влади (держави). Отже, введення навчання філософії можливе лише після того, як будуть сформовані цінності громадянського суспільства. Друге заперечення стосується теоретичних аспектів, а саме звинувачення філософії у беззмістовності та відірваності від конкретних життєвих ситуацій. Воно долається включенням загальних принципів у вирішення предметних задач, завдяки чому долається проблема того, що «діти звикли до екзистенційної проблематики і не можуть пов'язати більш абстрактні категорії зі своїм повсякденням» [21, с. 109]. Третє заперечення стосується складнощів із підготовкою педагогів, готових працювати з учнями

¹ Вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; інформаційно-комунікаційна компетентність; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробутом та здоровим способом життя; культурна компетентність.

саме з метою навчання філософії. Забезпечити відповідну кваліфікацію цілком можливо, вже й розроблені відповідні програми [15].

Якщо говорити про інтеграцію навчання аспектів філософії з іншими предметами, то в Україні може виникнути супротив необхідності додаткового навчання. Хоча, йдеться лише про опрацювання базових, вихідних навичок, якими компетентний вчитель має володіти незалежно від предметної фаховості (вміння бути фасилітатором, володіти критичним мисленням, застосовувати інтеракцію тощо). Тож вважаємо, що у закладах післядипломної педагогічної освіти на курсах підвищення кваліфікації можуть пропонувати подібні програми і готувати відповідних спеціалістів. Звісно, паралельно має бути запропонований відповідний навчально-методичний супровід (посібники, матеріали тощо).

На підтвердження вищевикладеного вважаємо за доцільне навести оглядові відомості щодо навчання філософії в загальноосвітніх навчальних закладах Європи та Північної Америки. За даними ЮНЕСКО 2007 року в загальноосвітніх закладах Австрії, Бельгії, Болгарії, Данії, Кіпру, Греції, Естонії, Ізраїлю, Ірландії, Ісландії, Іспанії, Італії, Латвії, Люксембургу, Монако, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Сербії, Словаччини, Туреччини, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії навчання філософії здійснюється здебільшого у випускних класах. Навчання філософії в США залежить від конкретного штату та школи [14, с. 40]. У цілому, навчання філософії в школі вкрай різниться не лише між різними державами, але й в межах адміністративних одиниць. Це пов'язано як з відмінностями релігійної та освітньої традиції, так і з системою взаємодії держави та освіти [14, с. 41].

Зазначимо кілька найбільш цікавих та показових прикладів упровадження навчання філософії в систему загальної середньої освіти. Так, у Франції порівняно давно сформовано традицію навчання філософії в останній рік середньої школи. Форми такого навчання є дуже різними, це може бути як читання класичних текстів, так і вільне спілкування щодо наскрізної теми, визначеної протягом року. Сьогодні можна говорити про певну кризу у цій сфері, що «...проявляється у зростаючому неспокої та розгубленості викладачів у зв'язку з невизначеними вимогами до навчання та нечітко встановленими межами їх предмета, в туманних критеріях оцінювання робіт учнів та значних розбіжностях в екзаменаційних оцінках» [21]. Це призводить до того, що випускники здебільшого погано розуміють значення такого навчання, тож і формування на його основі компетентностей є вкрай сумнівним¹.

У Великобританії немає традиції обов'язкового навчання філософії в школі, але незважаючи на складну в підпорядкуванні систему загальної середньої освіти та специфіку автономності шкіл, деякі все ж обирають такі предмети [6]. Здебільшого розвиток філософії для учнів пов'язаний з традицією Р4С (яка не набула особливого поширення), а також на сьогодні – з діяльністю SAPERE [16]. Окрім того, зацікавлення проявили вищі навчальні заклади, які організовують спеціальні курси і проекти з навчання філософії школярів (наприклад, факультет філософії Едінбурзького університету [10], Королівський інститут філософії [9]). Основним проблемним питанням є екзаменування навчання філософії, адже вона не входить у обов'язкові сертифікатні програми, не впливає на загальний бал, який є визначальним для вступу у престижні університети. Проте, з початку ХХІ ст. все активніше пропонується її включення до таких програм, і наразі можливим є такий вибір для AS/A2 (з 2015 року)². Особливої актуальності у Великобританії набула дискусія щодо зазначеної проблеми після включення філософії до національного курикулуму Ірландії та підтримки цього процесу на рівні міністерства освіти [5].

¹ Детальніше з відгуками випускників можна ознайомитися, наприклад, з опитування про навчання філософії в ліцеях Франції [8]. На противагу їм цікавими є оцінки старшокласників, які свідомо обирають додаткове навчання (курси, конференції, тематичні школи тощо) філософії – [24]. Оцінка цього є темою окремого дослідження, тут лише побіжно зазначимо, що дається взнаки актуалізація та мотивація навчання як провідні засновки освітньої діяльності.

² Доступні актуальні програми, розроблені Альянсом з оцінювання та кваліфікації (AQA) [7].

У США філософія для дітей була розроблена М. Ліпманом ще у 60-х роках ХХ ст. Наразі таке навчання залишається периферійним, його обирають лише деякі школи (як державні, так і приватні), як частини стандартної програми його немає. Здебільшого включення елементів навчання аспектам філософії відбувається на уроках англійської мови/літератури. Проте, останніми роками спостерігається тенденція до вибору учнями філософських курсів, виникають клуби та команди. Зокрема, у Центрі Джона Хопкінса для талановитої молоді, Центрі Північно-Західного університету з розвитку обдарованості є відповідні навчальні предмети. Переважно такий розвиток відбувається завдяки діяльності недержавних організацій, таких як, наприклад, Plato [13].

У Канаді деякі школи пропонують курси з філософії, оскільки дієвою, корисною та ефективною вважають запроваджену з 1969 р. практику Р4С. Здебільшого цією проблематикою (як методичними розробками, так і підготовкою вчителів) опікується ОРТА (Асоціація вчителів філософії Онтаріо), яка є частиною Канадської філософської асоціації в рамках проекту «Філософія в школах» [15].

Висновки. Отже, якщо узагальнити основні підходи, то вивчення філософії в школі можна звести до двох напрямків – історія філософії та філософування, що є загальноновизнаними підходами. Перший з них є менш доцільним і виступає, скоріш за все, для поглиблення суспільствознавчих дисциплін, оскільки хронологічний виклад провідних дискусійних ідей того чи іншого історичного періоду та місцевості без долучення філософських дисциплін (що долається вже у вищій освіті), часто є номінальним, не зрозумілим з точки зору цілепокладання та не цікавим для учнів. Хоча варто відзначити, що є спроби актуалізувати саме історію філософії для підлітків, зацікавити нею як основою для подальшого філософування¹. До того ж саме на основі історії філософії відбувається формування цілісної системи розуміння розвитку, аргументації, занепаду тих чи інших ідей. Адже лише на основі порівняння власної позиції з вже наявною можна викристалізувати першу, досягнути її перспективи та недоліки.

На противагу цьому більшість дослідників погоджуються з тим, що основним для учнів є саме філософування. Під цим словом узагальнюємо аргументовані та логічні розмірковування учнів щодо смислоттєвих питань, що формуються в діалогічному дослідницькому процесі інтерактивної взаємодії. Саме зазначена мета обумовлює і вибір основних рекомендацій, які стосуються методів роботи вчителя в процесі навчання філософії. Підсумовуючи їх, залишимо в дужках самі форми, обрані для навчання², виокремлюючи принципи рекомендацій, що дозволять досягнути вищезазначеної мети [2; 3; 17]:

- відмовитись від авторитарності в ролі вчителя, перетворившись на фасилітатора;
- створювати поле для дискусії, керувати нею, щоб розмірковування не перетворилося на ковзання по поверхні проблеми, а дозволило дійсно зануритися у сутність та досягнути її;
- слідкувати за логічністю аргументації та відповідністю між засновками і висновками, заохочуючи творчий підхід;
- стимулювати аналітичне сприйняття інформації (текстів, відеоряду тощо);
- слідкувати за наявністю взаємозв'язку між теорією та повсякденням, адже лише таким чином можна перевести моральні норми у особистісні цінності, що формує особистість і зумовлює її поведінку у всіх сферах життя.

Узагальнюючи викладене вище, приходимо до висновку, що розуміння необхідності навчання філософії в школі наразі притаманне більшості європейських країн. Навіть там, де традиційно не була розвинута ця практика, останніми роками є суттєві зрушення щодо впровадження такого навчання. Здебільшого це пов'язано з викликами сучасного суспільства, в якому на фоні інформатизації та технологізації найбільш актуальними компетентностями стає критичне мислення, емоційний інтелект, вміння системно розв'язувати задачі та усвідомлювати наслідки і перспективи. Саме філософія як методологія дозволяє сформувати інтелектуальну основу для їх формування. Необхідність навчання їй в школі вимагає подолання наявних суперечностей у підходах до викладання та широкого впровадження. Для України актуальним також є питання методичного супроводу, навчальних матеріалів та підготовки відповідних фахівців.

¹ Наприклад, це стосується книги «Світ Софії» Ю. Гордера [19].

² Такі, напр., як обговорення оповідання, спеціально підібраних мультфільмів/фільмів, стихійних питань як відповідей на виклик сьогодення тощо.

Використані джерела

1. 7 skills your child needs to survive the changing world of work // World Economic Forum [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.weforum.org/agenda/2017/09/skills-children-need-work-future/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
2. Cranleigh Thinking – World Philosophy Day [Electronic resource]. – Mode of access: www.slide-share.net/cranleighschool/cranleigh-thinking-world-philosophy-day (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
3. Drabble E. How to teach philosophy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.theguardian.com/education/teacher-blog/2013/jul/29/philosophy-teaching-resources-schools> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
4. Grayling A. C. Should Philosophy be a Core Subject at School? [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.schoolhousemagazine.co.uk/education/philosophy-core-subject/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
5. Hughes C. Ireland teaches Philosophy to school pupils, why doesn't the UK? [Electronic resource]. – Mode of access: <https://uk.blastingnews.com/education/2015/04/ireland-teaches-philosophy-to-school-pupils-why-doesn-t-the-uk-00351851.html> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
6. MacDonald Ross, G. The Teaching of Philosophy in the UK, Diotime-L'Agora: Revue internationale de didactique de la philosophie [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eprints.whiterose.ac.uk/3350/> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
7. Philosophy // AQA. Realising potential [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.aqa.org.uk/subjects/philosophy> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
8. Philosophy class in French lycees [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ask.metafilter.com/264692/Philosophy-class-in-French-lycees> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
9. Philosophy in Schools [Electronic resource]. – Mode of access: <http://royalinstitutephilosophy.org/funding-education/philosophy-in-schools/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
10. Philosophy in Schools [Electronic resource]. – Mode of access: <https://eidyn.ppls.ed.ac.uk/out-reach/philosophy-schools-0> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
11. Philosophy in the Schools Project [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.acpcpa.ca/cpages/philosophy-in-the-schools> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
12. Philosophy, a School of Freedom. Teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. – Paris, UNESCO, 2007. – 279 p.
13. Plato. Philosophy Learning and Teaching Organization [Electronic resource]. – Mode of access: www.plato-philosophy.org (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
14. Teaching Philosophy in Europe and North America. – Paris, UNESCO, 2011. – 97 p.
15. The Ontario Philosophy Teachers' Association (OPTA) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ontariophilosophy.ca/about.htm> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
16. The Society for Advancing Philosophical Enquiry and Reflection in Education [Electronic resource]. – Mode of access: http://sapere.net/main_file.php/ (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
17. Tips for Philosophy Sessions [Electronic resource]. – Mode of access: <https://depts.washington.edu/nwcenter/resources/tips/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
18. Баумейстер А. Чому філософію необхідно вивчати в школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chomu-filosofiyu-neobhidno-vyvchaty-v-shkoli> (дата звернення 26.04.2018) – Назва з екрана.
19. Гордер Ю. Світ Софії / Гордер Ю. – Львів : Літопис, 2007. – 548 с.
20. Закон України «Про освіту»: (чинний, поточна редакція від 05.09.2017) // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38-39, ст. 380. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
21. Знепольский Б. Как преподается и как должна преподаваться философия (французская дискуссия) // Б. Знепольский // Отечественные записки. – 2002. – №2 (3) [Электронный источник]. – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2002/2/kak-prepodaetsya-i-kak-dolzha-prepovadatsya-filosofiya> (дата обращения 25.04.2018). – Название с экрана.
22. Зубов О. Е. Проблемы преподавания философии в школе / О. Зубов // Интеграция образования. – 2003. – №1. – С. 103-109 [Электронный источник]. – Режим доступа:

- <https://cyberleninka.ru/article/v/problemy-prepodavaniya-filosofii-v-shkole> (дата обращения 25.04.2018). – Название с экрана.
23. Красильникова Ю. Изучение философии в школе поможет в век автоматизации / Ю. Красильникова // Газета «День», – 2017. – № 7 [Электронный источник]. – Режим доступа: <https://day.kyiv.ua/ru/article/top-net/izuchenie-filosofii-v-shkole-pomozhet-v-vek-avtomatizacii> (дата обращения 25.04.2018). – Название с экрана.
 24. Лично мне изучение философии помогло немного разобраться в собственной жизни [Электронный источник]. – Режим доступа: <https://www.hse.ru/news/edu/196115170.html> (дата обращения 25.04.2018). – Название с экрана.
 25. МОН пропонує до громадського обговорення «Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-konceptsiyu-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення 26.04.2018). – Назва з екрана.

References

1. 7 skills your child needs to survive the changing world of work // World Economic Forum [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.weforum.org/agenda/2017/09/skills-children-need-work-future/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
2. Cranleigh Thinking – World Philosophy Day [Electronic resource]. – Mode of access: www.slideshare.net/cranleighschool/cranleigh-thinking-world-philosophy-day (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
3. Drabble E. How to teach ... philosophy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.theguardian.com/education/teacher-blog/2013/jul/29/philosophy-teaching-resources-schools> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
4. Grayling A. C. Should Philosophy be a Core Subject at School? [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.schoolhousemagazine.co.uk/education/philosophy-core-subject/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
5. Hughes C. Ireland teaches Philosophy to school pupils, why doesn't the UK? [Electronic resource]. – Mode of access: <https://uk.blastingnews.com/education/2015/04/ireland-teaches-philosophy-to-school-pupils-why-doesn-t-the-uk-00351851.html> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
6. MacDonald Ross, G. The Teaching of Philosophy in the UK, Diotime-L'Agora: Revue internationale de didactique de la philosophie [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eprints.whiterose.ac.uk/3350/> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
7. Philosophy // AQA. Realising potential [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.aqa.org.uk/subjects/philosophy> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
8. Philosophy class in French lycees [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ask.metafilter.com/264692/Philosophy-class-in-French-lycees> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
9. Philosophy in Schools [Electronic resource]. – Mode of access: <http://royalinstitutephilosophy.org/funding-education/philosophy-in-schools/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
10. Philosophy in Schools [Electronic resource]. – Mode of access: <https://eidyn.ppls.ed.ac.uk/outreach/philosophy-schools-0> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
11. Philosophy in the Schools Project [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.acpcpa.ca/cpages/philosophy-in-the-schools> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
12. Philosophy, a School of Freedom. Teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. – Paris, UNESCO, 2007. – 279 p
13. Plato. Philosophy Learning and Teaching Organization [Electronic resource]. – Mode of access: www.plato-philosophy.org (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
14. Teaching Philosophy in Europe and North America. – Paris, UNESCO, 2011. – 97 p.
15. The Ontario Philosophy Teachers' Association (OPTA) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ontariophilosophy.ca/about.htm> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
16. The Society for Advancing Philosophical Enquiry and Reflection in Education [Electronic resource]. – Mode of access: http://sapere.net/main_file.php/ (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
17. Tips for Philosophy Sessions [Electronic resource]. – Mode of access: <https://depts.washington.edu/nwcenter/resources/tips/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen

18. Baumeister A. Chomu filosofiiu neobkhidno vyvchaty v shkoli [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chomu-filosofiyu-neobkhidno-vyvchaty-v-shkoli> (data zvernennia 26.04.2018) – Nazva z ekrana.
19. Horder Yu. Svit Sofii / Horder Yu. – Lviv : Litopys, 2007. – 548 s.
20. Zakon Ukrainy “Pro osvitu”: (chynnyi, potochna redaktsiia vid 05.09.2017) // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). – 2017. – № 38-39, st. 380. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
21. Znepol'skij B. Kak prepodaetsja i kak dolzhna prepodavat'sja filosofija (francuzskaja diskussija) / B. Znepol'skij // Otechestvennye zapiski. – 2002. – #2 (3) [Elektronnyj istochnik]. – Rezhim dostupa: <http://www.strana-oz.ru/2002/2/kak-prepodaetsya-i-kak-dolzhna-prepodavatsya-filosofiya> (data obrashhenija 25.04.2018). – Nazvanie s jekrana.
22. Zubov O. E. Problemy prepodavaniya filosofii v shkole / O. Zubov // Integracija obrazovanija. – 2003. – #1. – S. 103-109 [Elektronnyj istochnik]. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/v/problemy-prepodavaniya-filosofii-v-shkole> (data obrashhenija 25.04.2018). – Nazvanie s jekrana.
23. Krasil'nikova Ju. Izuchenie filosofii v shkole pomozhet v vek avtomatizacii / Ju. Krasil'nikova // Gazeta “Den”. – 2017. – #7 [Elektronnyj istochnik]. – Rezhim dostupa: <https://day.kyiv.ua/ru/article/top-net/izuchenie-filosofii-v-shkole-pomozhet-v-vek-avtomatizacii> (data obrashhenija 25.04.2018). – Nazvanie s jekrana.
24. Lichno mne izuchenie filosofii pomoglo nemnogo razobrat'sja v sobstvennoj zhizni [Elektronnyj istochnik]. – Rezhim dostupa: <https://www.hse.ru/news/edu/196115170.html> (data obrashhenija 25.04.2018). – Nazvanie s jekrana.
25. MON proponuje do hromadskoho obhovorennia “Kontseptsiiu rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini” [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennja-koncepciju-rozvytku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> (data zvernennia 26.04.2018). – Nazva z ekrana.

Кришмарел В. Ю., кандидат философских наук, старший научный сотрудник отдела обществоведческого образования Института педагогики НАПН Украины

ОБУЧЕНИЕ ФИЛОСОФИИ В ШКОЛЕ: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Статья посвящена обоснованию необходимости включения аспектов обучения философии в школьное образование и определение основных тенденций их внедрения в странах Европы и Северной Америки для определения возможностей учета их опыта в украинских реалиях. Философия в школе понимается как, в первую очередь, формирование навыков, связанных с вдумчивым мышлением, умением анализировать, синтезировать и оценивать информацию, позиции, аргументацию, что в перспективе будет способствовать реализации человеком осознанной личной позиции в любых сферах. Понимание необходимости обучения философии в школе сейчас присуще большинству европейских стран. В целом изучение философии в школе можно свести к двум направлениям: история философии и философствование. Методическая работа учителя при этом требует отказа от авторитарности; создания поля для дискуссии и управления ею; поощрения творческого подхода на основании логической аргументации; стимулирования аналитического восприятия информации; отслеживания наличия взаимосвязи между теорией и повседневной жизнью. Для Украины актуальным сейчас есть вопрос методического сопровождения, учебных материалов и подготовки соответствующих специалистов, что является проблематикой для отдельных направлений исследований.

Ключевые слова: философия; обучение; школа; компетентность; метод; Европа; Северная Америка.

Kryshmarel V., Candidate of Philosophical Sciences (PhD in Philosophy), Senior Research Officer at the Department of Social Science Education of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

THE TEACHING OF PHILOSOPHY AT SCHOOL: THE MAIN TRENDS

The article is devoted to the necessity of incorporating aspects of teaching philosophy into school education and outlining the main trends of their implementation in the countries of Europe and North America in order to detect the possibilities of taking their experience into Ukrainian realities. Philosophy at school is primarily understood as the development of skills related to thoughtful thinking, the ability to analyze, synthesize and evaluate information, positions, arguments that in the future will contribute to the realization of a person's conscious position in all spheres of life – from socio-political to cultural-personal. Understanding the need for teaching philosophy at school is currently inherent in most European countries. Even the countries where this practice was not traditionally developed, in recent years made significant shifts in the implementation of such training. This is mainly due to the challenges of modern society, in which, against the background of information and technology development, critical thinking, emotional intelligence, the ability to systematically solve problems and realize the implications and prospects become the most relevant competencies. In general, if we summarize the main approaches, then the philosophy at school can be reduced to two directions – the history of philosophy and philosophizing. Methodological work of a teacher at the same time requires: the refusal of authoritarianism, becoming a facilitator; the creation and managing the environment for discussion; encouragement of the creative approach based on logical reasoning; stimulating analytical perception of information; observation of the relationship between theory and everyday life. It is philosophy as a methodology that allows us to form an intellectual basis for overcoming the challenges of society, and with the need to teach it at school, it requires development, overcoming existing contradictions in approaches and subsequent widespread implementation. For Ukraine, the current issue is the methodological support, teaching materials and training of the specialists, which is a problem for certain areas of research.

Key words: philosophy; teaching; school; competence; method; Europe; North America.

